

โมกขธรรมประยุกต์

- ๕ -

๓ เมษายน ๒๕๑๘

ทำไม เรา จึง ไม่มีปัญญา

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การพูดกันด้วยเรื่องธรรมประยุกต์ ในวันนี้เป็นครั้งที่ ๔
ผมจะได้พูดโดยหัวข้อย่อว่า ปัญหาของคนต่อไปตามเดิม.

ปัญหาของคน ที่จะพูดต่อไปนี้ เป็น ปัญหาที่ว่าด้วยเรื่องปัญญา ซึ่ง
ทำให้เกิดปัญหาว่า เราจะมีปัญญาได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางธรรม
หรือทางศาสนา. ที่เอาเรื่องนี้มาพูดกันก็เพราะว่า ได้มองเห็นว่า มันมี
ปัญหายู่งจิงๆ; ทุกคนรู้สึกตัวเองอยู่ ว่ามีปัญญา แต่แล้วก็ยังเอาตัวรอดไม่ได้;
เพราะฉะนั้น จะต้องพิจารณาดูให้ดี ๆ ว่า ปัญหานี้คืออะไร เทาไร หรือเมื่อไร.

๕๕

ในสตินั้นมีปัญญารวมอยู่ สุดแต่จะเป็นปัญญาชนิดไหน

ในครั้งที่แล้วมา เราพูดถึงสติ ที่คิดว่า เราจะมีสติได้อย่างไร, แล้วในสิ่งที่เรียกว่าสตินั้นมีปัญญารวมอยู่ด้วย. สติที่ปราศจากปัญญา ไม่อาจจะเรียกว่าสติ หรือไม่อาจจะสำเร็จประโยชน์อะไร เพราะสิ่งที่ระลึกได้นั้น ก็คือ ปัญญา หรือความรู้ นั่นเอง ที่ระลึกเอามาได้; ถ้าเราไม่มีปัญญา สติก็ไม่มีความหมาย, นี่หมายถึงสติในขั้นที่สูงขึ้นไป ที่จะแก้ปัญหาในระดับที่สูงขึ้นไป; ฉะนั้น จึงเห็นว่า ควรจะพูดเรื่องปัญญากันเสียที.

ข้อที่จะต้องเตือนไว้เสมอ มีอยู่ข้อหนึ่ง คือข้อหา ภาษาที่ใช้พูดกันอยู่นี้ มันกำกวม หรือถึงกับสับสน ก็มันดันไปในทางที่ทำให้เกิดความลำบากในการใช้, ภาษาไทยก็มีด้วยกันทั้งนั้นในเรื่องความสับสนแห่งภาษา. ที่นี้เมื่อมีการถ่ายภาษาสู่ภาษานั้นภาษานี้ ก็ยังมีอาการอย่างนั้นมากขึ้น หรืออีกทีหนึ่งก็พูดได้เหมือนกัน ว่า ภาษาไม่มีพอปัญญาจึงเกิดขึ้น; ในการที่จะพูดจาให้เข้าใจกัน ไม่มีคำพอที่จะใช้เรียกสิ่งต่างๆ ให้เป็นที่แน่นอน ก็ใช้รวมๆ กันไป.

แม้คำว่า “ปัญญา” นี้ก็เหมือนกัน ปัญญาที่ทำให้เอาตัวรอดได้ ก็มี, ปัญญาที่ฉลาดเสียเปล่าๆ เอาตัวไม่รอด ก็มี; และแม้คน มีปัญญาในความหมายหนึ่งนั้น ก็กระโจนไปสู่รอก อบาย หรือคุก ทะราง ก็มี; เพราะว่า คำว่าปัญญาในภาษาไทยนี้มันกำกวม หรือถึงกับสับสน. แต่ถ้าเราเอา *ภาษาบาลี* เป็นหลัก หรือตามที่ใช้กันอยู่ในภาษาบาลีแล้ว คำว่า *ปัญญา* นี้มีความหมายจำกัด พอที่จะทำความเข้าใจให้ได้; แต่ในทางภาษาไทยแล้ว ยังไม่แน่นอน เพราะภาษาของเรายังไม่รัดกุมพอ.

สิ่งแรกที่เราจะต้องนึกถึงคือ คำว่า “ฉลาด” ซึ่งคู่กันอยู่กับคำว่า เฉลียว, ฉลาดเฉลียว หรือเฉลียวฉลาด; แม้ว่าคำนี้เป็นภาษาไทยแท้ๆ มันก็ยังไม่ปลอดภัย :

เฉลียวฉลาดอย่างเป็นพาล ก็ได้. ขอให้ระวังให้มาก อย่าเฉลียวฉลาดในลักษณะที่เป็นพาล; แม้จะเป็นความเฉลียวฉลาดในการศึกษาเล่าเรียนการใช้เหตุผล หรืออะไรก็ตามเกิด ความเฉลียวฉลาดนั้นยังไม่แน่ว่า จะนำไปในทางบุญกุศล หรือทางที่ถูกต้องอย่างเดียว; ฉะนั้น คนฉลาดอาจไปเป็นโจรก็ได้.

ถ้าเทียบกับภาษาบาลี คำว่า “ฉลาด” นี้คือคำว่า “ปัญญา” เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้, คำว่าเฉลียว นี้คือคำว่า สติสัมปชัญญะ; แต่เรื่องที่แท้จริงนั้นเราจะพูดกันเรื่อง ปัญญา หรือ ความฉลาด. ในขั้นแรกนี้ จะบอกให้ทราบถึงภาษาบาลี ที่ว่ามันมีความรักใคร่ หรือพินเพื่อน้อย.

ในภาษาบาลี เมื่อพูดถึงคำว่าฉลาด อย่างธรรมดาสามัญ ไม่เกี่ยวกับผิดถูก ดี ชั่ว ก็มีอยู่ระดับหนึ่ง เขาเรียกว่า เจโก คือ คนฉลาด, โกวิทโ –คนปราดเปรื่องอะไรก็ได้แล้วแต่จะพูด; เจกตา โกวิทตา –ความฉลาดปราดเปรื่อง นี้ไม่แน่ว่าจะไปในทางถูก หรือ ทางผิด; เพราะฉะนั้นต้องมีสิ่งที่กำกับไว้อีกทีหนึ่งว่า มันเป็นไปในทางไหน. ถ้าฉลาดปราดเปรื่องไปในทางธรรมะ ก็เรียกว่า ไม่ผิด, ถ้าฉลาดปราดเปรื่องไปในทางตรงกันข้าม ก็จะลำบากอยู่เหมือนกัน.

ภาษาฝรั่งที่มีอยู่คำหนึ่ง คือคำว่า intellect เรียกกันในภาษาไทยว่า สติปัญญา คำนั้นก็ไม่ใช่แน่นอนว่า จะเอาเป็นที่พึ่งได้ หรือเอาตัวรอดได้ เพราะ intellect นี้ไปในทางผิดก็ได้; มันเป็นเพียงแต่ปราดเปรื่อง เฉลียวฉลาดอะไร ถ้าเดินผิด มันก็ผิด ยังไม่ใช่ปัญญาแท้; นี่ก็ไปอยู่ในพวกเจโก หรือ โกวิทโ.

พิจารณาความหมายของคำให้ถูกต้องเสียก่อน

ทีนี้พอมาถึงคำว่า ปัญญา คำนี้แปลว่า รู้ทั่ว หรือ รู้รอบ คล้ายๆกับคำว่า ปรินิพพาน แปลว่า รู้รอบ หรือ รอบรู้. ถ้าเป็น ภาษาบาลี ละก็ เขาจำกัดไว้แค่ว่า

ในทางฝ่ายอุก หรือฝ่ายคิ, แต่ในภาษาไทยนี้ปล่อยไว้กลางๆ. คำว่า ปัญญา ในภาษาไทย หรือแม้คำว่า ปริญา ในภาษาไทยก็เหมือนกัน คือปล่อยไว้กว้างๆ มีความรู้ขนาดปริญา แล้วไปทำบาปก็ได้ ไปทำผิดก็ได้; แต่เท่าที่ใช้อยู่ในภาษาบาลีเท่าที่เห็นอยู่ เมื่อใช้คำว่า ปัญญา หรือ ปริญาแล้ว ไม่มีใช้ไปในทางผิดเลย, ใช้ไปในทางถูกต้อง ที่จะถึงไปนิพพานเท่านั้น. ฉะนั้นจึง **ต้องพูดกันให้ชัดเจนไปว่า** หมายถึงปัญญาในความหมายของภาษาไหน กันมากกว่า.

ที่นี่ ก็พูดเลยไปถึงคำว่า **วิชา** ซึ่งเป็น **ความรู้**อย่างแจ่มแจ้ง ในภาษาบาลีเขาหมายถึงรู้ถูก และรู้ชนิดที่จะตัดกิเลสได้เลย. แต่คำนี้เมื่อถ่ายออกมาเป็นภาษาไทยว่า “วิชา” ก็ดูวิชา ในภาษาไทย **คำนี้ไม่แน่ว่าจะเป็นวิชาอะไร** อาจจะเป็นวิชาโมฆะของของเขาก็ได้; ไม่ตรงกับคำว่า วิชา ทั้งที่เป็นคำๆเดียวกัน. ฉะนั้น **ต้องรู้เท่าไว้** อย่าให้ภาษามันเล่นตลก หลอกหลวงเราได้.

ถ้าพูดถึง **วิชา** ซึ่งตามธรรมชา ก็มักจะเขียนตัว ข สองตัวบ้าง ข ตัวเดียวบ้าง ก็หมายถึง **รู้เรื่องที่ลึกซึ้ง ที่จะตัดกิเลสได้** บรรลุมรรค ผล นิพพานได้; นี่ก็เป็นปัญญา ในระดับที่จะตัดกิเลสได้สูงไปกว่าปัญญาธรรมดา. **แต่ในภาษาไทยก็ยังไม่ปลอดภัย** เพราะใช้วิชาในความหมายที่กว้างเกินไป; เช่นวิชาเลข วิชาวาดเขียน วิชาใช้อาวุธศาสตรา อะไรนี่.

มีคำอีกคำหนึ่ง ที่ว่าเป็น **ยอดสุดของปัญญา** ก็คือ **ตรัสรู้** ซึ่งเป็นภาษาไทยแปลว่า ตรัสรู้ อย่างนี้ไม่เคยใช้ในทางผิดเลย; ภาษาไทยที่ตายตัวเหมือนกัน ใช้แต่ในทางถูก นี่ก็หมายถึง ตรัสรู้เป็นพระอริยเจ้า หรือเป็นพระพุทธเจ้า ตามปกติใช้อย่างนี้. การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็ มีปัญญาถึงที่สุด ขนาดตรัสรู้แล้วก็ยังเป็นพระพุทธเจ้า.

ในภาษาบาลี ความรู้มีอยู่หลายคำ แต่ก็แปลกหู สำหรับนักศึกษาทั่วไป
อย่างนี้; นี่ก็ไม่ต้องเอามาพูดถึง ให้งง หรือว่าคาญ ใช้แต่คำว่า ตรัสรู้ นั้นแหละ
เป็นการรู้แจ้งแทงตลอด, เป็นการรู้อย่างแทงตลอด, แล้วก็จะหมายถึงความรู้ที่ผ่าน
ไปในความรู้สึก แล้วเป็นไปอย่างถูกต้อง เป็นไปอย่างถึงที่สุด.

“ความรู้” ในภาษาบาลี เราหมายถึงความรู้ ที่เราอ่านหนังสือ ก็มี, แล้ว
ได้อินได้ฟังมา หรือค้นคว้าอะไรได้มา ก็เป็นความรู้; แต่ไม่เคยรู้แจ้งแทงตลอด
ก็ไม่ใช่ผ่านสิ่งนั้น. เช่น เราเรียนเรื่องมรรค ผล นิพพาน อย่างนี้ เราเรียนด้วย
ตัวหนังสือได้; แต่จิตไม่เคยผ่านความหมกมึนเลส หรือนิพพาน, เป็นแต่ความรู้ชนิด
ที่เราได้อินได้ฟัง หรือว่า เราคิดนึกคำนวณเอา. แต่ที่พูดถึง ตรัสรู้ในที่นี้ ก็หมายถึง
ผ่านไปด้วยจิตใจจริงๆ ในเรื่องนั้น ในสิ่งนั้น. นี้อาการของคำว่า รู้แจ้งแทงตลอด.

จะยก ตัวอย่างง่ายๆ ที่สุด ก็เช่นว่า เกลีสัน เมื่อเรายังไม่ได้กิน เราได้อิน
แต่เขาบอกว่ามันเค็ม เราก็ได้แต่ความรู้ ว่าเกลีสันมันเค็ม; มันเป็นความรู้ที่เลื่อนลอย
หรือผ่านไปเท่านั้น ว่าเกลีสันมันเค็ม จนกว่าเมื่อไรเราได้กินเกลีสันเข้าไปจริงๆ ก็รู้ว่า
เค็ม ก็อย่างนี้ๆ. ถึงแม้ว่าเราได้เคยกินเกลีสันมาแล้ววันหลังเราพูดถึงคำว่า เค็ม หรือ
คำว่า เกลีสัน อีก เราก็ยังไม่ค่อยจะรู้สึกความเค็มซึ่งเป็นรสของเกลีสัน มากเท่ากับที่เกลีสัน
กำลังอยู่ในปาก.

นี่ไปคิดดูให้ดี ความรู้มันเกิดเป็นหลายระดับขึ้นมา ความรู้ที่มาจากความ
รู้สึกผ่านไปโดยตลอดนี้ คือ ความตรัสรู้ – รู้แจ้งแทงตลอด, เป็นปัญญาสูงสุด แล้ว
ก็เป็นไปแต่ในทางดี อย่างเดียว.

ถ้าเรามองดูมาในชั้นต่ำๆ เช่นความเฉลียวฉลาดอย่างธรรมดาสามัญ อย่างที่
เรียกกันว่า *intellect* อย่างนี้ นี่ไม่แน่ว่าจะเป็นไปผิด หรือเป็นไปถูก, แล้วส่วนมาก
ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องผ่านไปในการรู้สึก, เป็นเรื่องที่เราศึกษาเล่าเรียน คณิตศาสตร์ ทบพวน

ใช้เหตุผล; หรือจะผ่านไปบ้าง, ที่ว่า มีความเจตน์ มันก็เป็นอย่างผิวเผิน ไม่ถึงความหมายอันแท้จริงของสิ่งนั้น ก็พอจะเรียกว่ามี *intellect* หรือความเฉลียวฉลาดได้.

ที่พูดนี้ ไม่ใช่อะไรมากมายไปกว่าที่ว่า ขอให้ระวังให้ดี อย่าได้จัดตัวเองให้เป็นคนมีปัญญา หรือรอบรู้อะไรนัก ก่อน, อาจจะเป็นเพียงความเฉลียวฉลาด หรือถึงกับปราดเปรื่อง ก็ได้ ในความหมายของคำว่า เจโก ในความหมายของคำว่า โกวิทนั่น.

คนฉลาดปราดเปรื่อง ยิ่งเจโก ในภาษาไทยแล้ว ยิ่งใช้ไม่ได้ คล้ายๆฉลาดในทางหลอกหลวง; แต่คำนี้เป็นคำบาลี มาจากภาษาบาลี. คำเจโกในภาษาบาลีก็หมายถึง ฉลาดที่เป็นกลางๆ จะไปเลวก็ได้ ไปดีก็ได้. ความฉลาดปราดเปรื่องนี้ เราอาจจะมีได้ด้วยการเรียน เพิ่มเข้ากับ ธรรมเนียม, ที่มีความเฉลียวฉลาดมาโดยทางกรรมพันธุ์ แล้วก็มีมาเรียนเพิ่มเข้า ก็ย่อมเฉลียวฉลาดมากขึ้นไปอีก ก็สำเร็จอยู่แต่เจโก โกวิท, สำเร็จแต่เฉลียวฉลาดปราดเปรื่อง เป็นบุคคลที่มี *intellect*; แต่แล้วไม่สำเร็จในการรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งธรรม.

ในการรู้ธรรมะ นั้น เราหมายถึง ปัญญาที่รู้ ด้วยการผ่านไปในเรื่องนั้นๆ ด้วยจิตใจจริง ๆ นั่นคือ ปัญญาจริง ๆ ซึมซาบ รู้แจ้ง ประจักษ์ ผ่านไปแล้วด้วยจิตใจ เช่นว่า เราได้ผ่านโลก หรือชีวิตอย่างโลกๆมาแล้ว อย่างถูกต้อง อย่างโชคชะตานั้น ก็เกิดความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น; นี่จะเป็นพวกปัญญาประเภทรู้แจ้งแทงตลอด คือมันเลยไปกว่าสติปัญญา ที่เป็นเพียงความเฉลียวฉลาดของคน ซึ่งตามธรรมคาสามัญก็มักจะมีด้วยกันทั้งนั้น เมื่อมีการอบรมเพียงพอ.

ควรสอบตนเองดูว่า มีตนปัญญาชนิดไหน

ที่นี้ตัวปัญหาของคนเรา มันก็อยู่ที่นี้ ว่า เรามีปัญญากันอย่างไร? เรามีปัญญาแล้วหรือยัง? แล้วก็ถามตัวเองเถอะ เรามีปัญญาแล้วหรือยัง? แล้วก็แยกแยะคำว่า

ปัญญาในความหมายไหน? ถ้าปัญญาในทางภาษาไทยธรรมคาสัมมัญ ที่คนชาวบ้านเขาพูดกันอยู่ แล้วเราก็คงจะเป็นผู้มีปัญญาได้จริง, แล้วมาเรียนระดับมหาวิทยาลัยอะไร ทำนองนี้ด้วย ก็ยังมีปัญญา. แต่ถ้า **ปัญญาในทางธรรม** ที่ใช้อยู่ในทางพุทธศาสนาแล้ว ก็จะยังไม่เกี่ยวข้องกันกับสิ่งที่เรียกว่า ปัญญาธรรมคา.

การทำตัวให้เจริญมีปัญญา ก็มีระบบของการกระทำ ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา เรียกว่า **สิกขา** คือ **สิ่งที่ต้องรู้** แล้วผ่านไป; แบ่งเป็นชั้น **ศีล สมาธิ ปัญญา** หรือว่าเป็นประเภทก็ได้ ถ้าเราไม่อยากจะทำให้ลืมหลับกัน : ประเภทศีล ก็ทำให้ดู ให้ดี ที่กาย ที่วาจา, ประเภทสมาธิ ก็ทำให้ดู ให้ดี ที่จิต, ประเภทปัญญา ก็ทำให้ดู ให้ดี ที่ตัวปัญญา คือวิชาความรู้ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ อะไร. บางคนมีสมาธิมาก มีกำลังจิตสูง แต่เขาไม่มีปัญญา ก็มี, ไม่มีปัญญาเรื่องรู้ ความทุกข์ หรือเหตุให้เกิดทุกข์ก็มี; มันเป็นคนละเรื่อง.

ปัญญาตามหลักพุทธศาสนามีหลายระบบ

ปัญญาในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าสิกขา นี้ ต้องหมายถึง **ปัญญา** **ความจริง** ในเรื่องเกี่ยวกับ **ความทุกข์** หรือ **ดับทุกข์** เท่านั้น ไม่ได้ลงมาถึงรู้หนังสือ รู้ตรรก รู้ปรัชญา อย่างที่เขารู้ๆ กันอยู่. **ปัญญาจะรู้ความจริงในด้านลึก** ของสิ่งทั้งปวง **ที่มันหลอกลวงเราให้หลง**; เช่นเรื่องลาภ เรื่องยศ เรื่องเกียรติ เรื่องอะไรก็ตาม มันหลอกให้คนหลง. คนมีปัญญาธรรมคาก็หลง : หลงลาภ หลงเกียรติ หลงยศ แล้วเขาก็แสวงหามันมาได้ด้วยปัญญา อย่างชาวบ้านเขาใช้กันอยู่. นี่คือนิพพาน เจโต โภโก โภโก อะไรก็ตาม.

คำว่า **“ปัญญา”** ในใครสิกขา นั้น **รู้ความจริงสูงขึ้น** ไป ถึงว่า **ลาภ เกียรติยศนี้ เป็นเรื่องหลอกๆ** คือเป็นเรื่องให้เกิดความรู้สึกที่พอใจ ให้หลงใหล ให้ยึดถือ ให้วนวาย, แล้วก็หยุด หยุดไปหลงใหลมันเสีย; ถ้ามีก็มิอย่างไม่มี ความหลงใหล ไม่ได้บูชาเรื่องเกียรติ เรื่องงาม เรื่องอะไรทำนองนี้.

ถ้ามี **ปัญญาตามความหมายในพุทธศาสนา** ก็คือ **รู้ความจริงของสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์** แล้ว **รู้วิธีที่จะเอาชนะมันให้ได้ด้วย** แล้วในที่สุดก็ **รู้จริง ๆ** กัน ตรงที่ว่า **ละมันได้แล้วจริง ๆ** , **ไม่มีความทุกข์จริง ๆ** **รู้สของความไม่ทุกข์** หรือ **รู้สของพระนิพพานโดยจริง ๆ** ; นี่เป็น **ปัญญาสูงสุด** อยู่ที่นี่.

ในขั้นแรก **ไม่รู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** คือ **รู้ความจริง** ความ หลอกลวงของสิ่งที่เราไปหลงมันอยู่, ไปรักไปชอบสิ่งที่ **ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา** อยู่ตลอดเวลา. ฉะนั้น **ระวังให้ดี** ถ้าขาดปัญญาข้อนี้มากเกินไป เราก็จะมีความเป็น อยู่อย่างมีความทุกข์ แม้ชนิดที่ไม่รู้สึกตัว. ขอพูดตรง ๆ ว่า ถ้าพวกคุณ **ไม่รู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ของเงิน ของทรัพย์สินสมบัติ ของเกียรติยศชื่อเสียงอะไร ที่คุณ กำลังหลงกันอยู่เดี๋ยวนี้ ก็แปลว่า **หลงไปในสิ่งเหล่านั้น** ; อย่างนี้ก็ยัง **ไม่มีปัญญา**.

ถ้าว่ากันโดยที่จริงแล้ว บางคนอาจจะ **มีปัญญาตามแบบพระพุทธศาสนาชนิดนี้** ได้บ้างเหมือนกัน ; เช่น ไม่ได้หลงในผลที่มุ่งหมายของการศึกษาจากมหาวิทยาลัย หรือ อะไรนั้น. อาจจะมองเห็นเพียงว่า มันเป็นเพียงให้เครื่องยังชีพอยู่ได้ แล้วเราก็ควรจะทำ อะไรสักอย่างหนึ่งที่ดีที่สุด ; แต่บางทีก็ยังไม่รู้ว่าคืออะไร.

เดี๋ยวนี้กลัวอยู่แต่ว่า อย่างมากจะ **รู้เพียงว่า นีวเสขที่สุด** เราจะเรียนให้จบ แล้วเราก็จะได้อาชีพที่ทำเงินได้มาก ; เราก็จะสะสมเงินไว้ให้มาก เป็นกำลังบ้จจย สำหรับซื้อหาความสุขสนุกสนาน เป็นอยู่อย่างแข่งกันกับเทวดาในวิมาน. ถ้าเป็นอย่าง นี้แล้ว **นี่คือไม่รู้จัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ของสิ่งที่ **เป็นขอลปราดนา** ของ ตัวเองเลย.

พุทธิกทางหนึ่ง **คนไม่รู้จักความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ของวิมาน ของการอยู่ในวิมาน หรือของความเป็นเทวดานี้ ; ในพุทธศาสนาสอนให้มี **ปัญญาขนาดนี้**,

เห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของมนุษย์โลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก ไปเลย คือโลกที่วางมาตรฐานกันไว้ว่า มีความสุขอย่างยิ่ง ถึงที่สุด.

มีคำอยู่คำหนึ่ง ถ้ารู้ไว้บ้างก็ดี คือคำว่า *มารโลก - โลกของมาร* นั่นคือ สวรรค์ชั้นสูงสุดเป็นที่อยู่ของมาร เรียกว่า *ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี*. มารที่มาประจัญ พระพุทธเจ้าก็มาจากสวรรค์ชั้นนี้; สูงสุดของกามารมณ ก็ที่เรียกว่า มารโลก. ถ้าเลยไปจากนั้น ก็ไม่มีกามารมณ ก็เรียกว่า พรหมโลก. นี่มีอยู่หลายอย่างเหมือนกัน. แต่ทั้งมนุษย์โลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก ก็ตาม เป็นเรื่องที่เต็มไปด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. แล้วทำไมถึงหลงกันนัก ชาวบ้านเขาทำบุญอะไรสักนิด ก็อธิษฐานให้ไปเกิดสวรรค์; นี่ก็เพราะไม่เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งที่เรียกว่าสวรรค์.

ทีนี้ ผลในโลกนี้ ที่เราจะได้รับจากเงิน ของเรานั้น มันคงจะไม่ถึงกับ สวรรค์ในความหมายนั้น; เพราะฉะนั้น ควรจะมองดูให้ดี ๆ อย่าได้หลง. ถ้ามีปัญญาจริงก็จะมองเห็นว่า มันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง แล้วมันก็ได้หลงกันอยู่จริง ๆ แล้วตายไปกับความหลง; อย่างนี้เรียกว่า ไม่มีปัญญาในชั้นมาตรฐาน ในพระพุทธศาสนาเลย.

คุณเรียนจบ ใ้ทำงานมาแล้ว มีรายได้ดี สะสมไว้ได้มาก มีทรัพย์สินสมบัติ มีบ้าน มีเรือน มีอะไรทุกอย่าง มีเกียรติยศชื่อเสียง มีอำนาจวาสนา มันก็จบกันแค่นั้น. นี่มันจะดีที่สุดในตรงไหน ? ลองพิจารณาดูให้ดี. ถ้าหาความสงบ หรือความพักผ่อน ไม่ได้ นั่นคือนรก ชนิดหนึ่งนั่นแหละ, สิ่งเหล่านั้นมันเป็นนรกชนิดหนึ่ง ที่ทำให้ปวดหัวอยู่ตลอดเวลา หรือมันทำให้วิตกกังวล จนเป็นโรคประสาทไปในที่สุด ไม่มีทางที่จะเรียกว่า ความสุข หรือสูงสุดอะไรได้.

ถ้าได้พบกับความสงบแห่งจิตใจ แม้ไม่ต้องมีเงินมากเท่านั้น ไม่มีฐานะอย่างนั้น ก็เรียกว่ายังมีความสุข มีความสงบ. พวกฤาษี โยคี มุนี เขามองเห็นอย่างนี้ เขาจึงไม่ไปเหยียดยกับเรื่องชนิดนั้น, เขาไปอยู่ป่า เขาหาความสงบได้ อย่างนี้ก็มิ.

ที่นี้คุณก็จะเห็นว่า มันเกินไป; แต่พวกฤๅษี มุนี นี่เขาก็เห็นว่า พวกที่มีวณอยู่ในบ้านในเรือนนั้นก็เกินไป. นี่ก็เกิดความเกินขึ้นทั้งสองฝ่าย : ฝ่ายชาย ฝ่ายขวา, ฝ่ายหนึ่งหลงใหลในความเกินไป, อีกฝ่ายหนึ่งหลงใหลในการทรมานตนให้แห้งแล้งเกินไป. นี่ก็ยังไม่ใช่วิปัญญาค้ำยันทั้งนั้น; ต่อเมื่อทำให้ถูกต้อง **ไม่มี** ความทุกข์เลย นั้นแหละ จะเรียกว่า**วิปัญญาค้ำยัน**.

นี่ผมพูดล้าย ๆ กับว่า ปริพรรคณ์ กว้าง ๆ ทั้งหมด ของสิ่งที่เรียกว่า วิปัญญานี้ตั้งแต่ต้นมา : ตั้งแต่ปัญญาย่างขาวบ้าน, ปัญญาที่เราทำให้เกิดขึ้น ให้เจริญขึ้น จนกระทั่งสูงสุด. ส่วนที่เป็นสัจชาตญาณ ที่จริงก็เป็นปัญญาเหมือนกัน แต่เราไม่เรียกว่าปัญญา. การที่สัตว์ หรือคนก็ได้ ฉลาดอยู่ รู้สึกได้เองตามสัจชาตญาณ, ยิ่งของสัตว์เรารู้จักแล้ว บางทีก็ยิ่งน่าอัศจรรย์. คุณบางชนิดทำรัง กุสสัตว์บางชนิดมาเลี้ยงลูก เหล่านี้ล้วนแต่เต็มไปด้วยปัญญา ซึ่งเป็นสัจชาตญาณ; อย่างนี้ไม่นับเอามารวมไว้ในกลุ่มนี้.

ปัญญานี้จะต้องช่วยดับทุกข์ได้

เอาละ เป็นอันว่า **ปัญญานี้** ถ้ามีความหมายถูกต้อง และบริสุทธิ์นั้น **ต้องช่วยดับความทุกข์ให้ได้จริง**. ถ้ายังอยู่ในขั้นที่ไปทำให้หลงใหลในความทุกข์ หรือไปเอาอกจกเป็นคอกบัวเสียเอง, เอาความทุกข์ เอาความชั่ว มาเป็นที่พอใจเสียแล้ว นี่ก็ไม่ใช่วิปัญญา ไม่มีทางที่จะเป็นปัญญา; มันเป็นความรู้ของโลก ๆ, เป็นความฉลาดปราดเปรื่องอย่างโลก ๆ อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

ขอให้ระวังให้ดี ๆ ให้รู้จักแยกออกไปให้เด็ดขาด, แล้วเราอย่าได้ไปเสียเวลาหลงงมงายในความฉลาดปราดเปรื่อง ชนิดนี้; เพราะมันยังไม่สำเร็จประโยชน์ แล้วมันมีอันตราย ก็จะทำให้ชีวิตของ หอง ยกหูหูหาง.

คุณจะไม่สังเกตเห็นบ้างหรืออย่างไร คนที่เฉลียวฉลาด เขายกหูชูหางอยู่มาก และมักเป็นไปในทำนองนั้น และเขากฎกมูในความเฉลียวฉลาดนั้น เขาเข้าใจผิดไปว่า นีติที่สุดแล้ว. มันก็เหมือนแมลงบ่อง มีพิษนิดเดียว ก็ยกหางว่า คล้าย ๆ กับบอกว่า มีพิษมาก. คนที่เฉลียวฉลาดแค่ในทางโลกนี้ ยังไม่มีปัญญาที่แท้จริง หรือถูกต้อง จึงมัก จะอวดดี หรือ ยกหูชูหาง แล้วในที่สุดก็อวดตายวินาศไป ด้วยอำนาจของปัญญา ชนิดนี้ ก็เลยเห็นได้ว่า ไม่เอาตัวรอด.

ผู้มีปัญญาแท้ต้องเอาตัวรอดได้

นี่ผมก็อยากจะจำกัดความตามหลักของภาษาบาลี ว่าผู้มีปัญญาอันแท้จริง เขาเรียกว่าบัณฑิต, บัณฑิต หรือ ปัญฺฑานี้ เขาแปลว่า ความรู้ที่ช่วยให้เอาตัวรอดได้, คำ อิตะ เอมาค่อท้ายเป็น บัณฑิตะ นี้แปลว่าผู้มีปัญญา; บัณฑิตะ - ผู้มีปัญญา ที่เป็นเครื่องช่วยให้เอาตัวรอดได้. คุณเรียนจบมหาวิทยาลัยก็ได้ปริญญา แล้วก็เรียกว่าบัณฑิตนั้น บัณฑิตนี้ นี่ไปเริมเขามา; ความหมายอันแท้จริงของคำว่า “บัณฑิต” นั้นหมายถึง เออตัวรอดได้จากกิเลส บรรลุ มรรค ผล นิพพาน; นั่นแหละคือ บัณฑิตที่เอาตัวรอดได้จริง.

เกี่ยวนี้ เราเอาตัวรอดได้แค่ในบางอย่าง บางสิ่ง แล้วก็บางระดับเท่านั้น; เช่นว่าสอบได้ปริญญา เป็นบัณฑิต วิศวกรรมบัณฑิต อะไรบัณฑิต นี่ก็เอาตัวรอดได้จากความโง่บางระดับ, รอดจากความไม่สามารถบางระดับ; เอาตัวรอดมาได้เท่านั้น ก็เรียกว่าบัณฑิต แต่แล้วก็มักจะยกหูชูหางกันเสียแล้วมันยังไม่ถึงไหนสักที. ต้องเอาตัวรอดให้ได้ต่อไปอีก; ออกไปประกอบอาชีพการงาน เอาตัวรอด : พันธุ์อุปสรรคเรื่อยไป จนถึงกับว่า สูงอายุแล้ว มีทรัพย์สินสมบัติพอแล้ว มีเกียรติยศชื่อเสียงพอแล้ว มีอำนาจวาสนาพอแล้ว มีครอบครัวที่ดี มีมิตรสหายที่ดี; อย่างนี้ก็พอจะเรียกได้เหมือนกันว่า เอาตัวรอดได้ เมื่อมาถึงขั้นนี้ แต่ก็ยังไม่ใช่ว่าที่สุด ไม่ใช่ถึงขั้นที่สุด.

อีกอย่างหนึ่ง ความรู้วิชาสามารถ ของพวกที่จบปริญญามาจากมหาวิทยาลัยนั้น จะส่งไปถึงไหนอีก มันก็ตุนอยู่ที่นั่น หยุตุนที่นั่น; เพราะฉะนั้น **ปริญญา** หรือ **บัณฑิต** อย่างนี้ ก็เรียกว่าอย่างโลก หรืออย่างโลกียะ คืออย่างที่ยังวกเวียนอยู่ในโลก เรียกว่า **เป็นโลกียบัณฑิต** ก็แล้วกัน.

ที่นี่ ถ้าสมมติว่า คนนั้น ที่เขามาถึงชั้นโลกียะนี้แล้ว รู้สึกว่ายังไม่ไหว แค่นี้เอง ยังหลอกลวง; เขาเดินต่อไปตามทางของศาสนา พบบัณฑิตในระดับสูง ทำให้ไม่หลงใหลในสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดทั้งสิ้น ที่เคยหลงใหลอย่างเต็มที่มาก่อน แล้ว **จิตอยู่เหนือสิ่งเหล่านั้น เป็นจิตที่สะอาด สว่าง สงบ**, คำว่า “สงบ” นั่นคือไม่มีทุกข์ เป็นอิสระ นี่เขาเรียกว่า เอาตัวรอดในชั้นสูงสุด; แล้ว **บัณฑิต** นี้ก็เลยเรียกกันเสียใหม่ว่า **โลกุตระบัณฑิต** - **บัณฑิตที่จะทำให้อยู่เหนือความบีบคั้นของโลก หรือเหนือปัญหานานาชนิดของโลก.**

ถ้าเรามี**บัณฑิตโลกุตระ**นี้ เรา **จะอยู่เหนือปัญหาทุกอย่างในโลก** เหนือการบีบคั้นของความทุกข์ทั้งหลายในโลก; ถ้าเรามีบัณฑิตอย่างโลกียบัณฑิตแล้ว ก็ยังต้องทนการบีบคั้นของโลก เพราะเราชอบความเป็นโลก หลงใหลในโลก หลงรสอร่อยในโลก แต่ก็เป็นบัณฑิตเหมือนกัน.

เรื่องเป็นบัณฑิตนี้ ก็มีอยู่ ๒ ชนิดตามเคย : เป็นบัณฑิตอย่างชาวบ้านก็เหมือนที่เราเห็น ๆ กันอยู่, มีปัญญามีอะไรนั่น; **เป็นบัณฑิตอย่างของพระอรหันต์ ในพระศาสนา** จะเป็นบัณฑิตต่อเมื่อ **ละกิเลสได้เป็นลำดับไป** จนหมดกิเลส นี่เรียกว่า **บัณฑิตอีกแบบหนึ่ง**. แม้พระพุทธเจ้าเองก็มีคำว่า บัณฑิต : เป็นบัณฑิตหรือเป็นจอมของบัณฑิต เป็นยอดสุดของบัณฑิต. ฉะนั้น ถ้าเรารู้ที่จะชอบเรียกตัวเองว่าเป็นบัณฑิต ๆ กัน ก็ควรจะนึกถึงพระพุทธเจ้าบ้าง ที่ไม่มีจอมบัณฑิตอยู่ที่พระพุทธเจ้า.

ที่ผมพูดมานี้ ก็เป็นอันว่า พอจะหมดเค้าเงื่อน หรือเรื่องคร่าวๆ ของสิ่งที่เรียกว่าปัญญา และผู้มีปัญญา. ขอเตือนให้รู้ไว้ มันเป็นความสลับปลี่ยนกลของภาษา ที่เราใช้กันอยู่ ทำให้เราเข้าใจสิ่งนี้ไม่ถูกต้อง ไม่สำเร็จประโยชน์เต็มตามที่ควรจะมี.

การฝึกมีปัญญา ต้องมีปฏิภาณด้วย

ที่นี่ ยังมีอีกคำหนึ่ง ที่อยากจะพูดเสียเลยในเรื่องเกี่ยวกับปัญญา ภาษาไทย ก็มีคำว่า **ปัญญาไว** ภาษาบาลีเขาเรียกว่า **มีปฏิภาณ** นั่นคือ **มีปัญญาทันควัน** ในการพูดจา หรือแม้จะไม่ใช่ว่าในการพูดจาก็ใช้ได้ คือ **ทันควันในการที่เผชิญหน้ากันเข้ากับปัญหา** หรืออันตราย หรือความทุกข์; ถ้าปัญญาเรามีทันควันอย่างนี้ ก็เรียกว่า ปฏิภาณ. แต่คำนี้เขาใช้ในการพูดจา.

ถ้าเรามีปัญญาเพียงพอจริง และเป็นปัญญาไวเหมือนสายฟ้าแลบ มาทันเวลาที่จะพูดจา จะโต้เถียง หรืออะไร ก็เรียกว่า มีปฏิภาณ, คือปัญญาสำหรับจะให้พูดโต้ตอบ หรือกระทำโต้ตอบ. บางคนมีปัญญามาก แต่อืดอาด พอถึงคราวพูด ก็พูดไม่ได้ นึกไม่ออก พูดซ้ำ พูดงุ่มง่าม; อย่างนี้ขาดปฏิภาณ คือขาดปัญญาที่ไว หรือว่าจะขาดความไวของปัญญา ก็แล้วแต่จะเรียก.

ในเรื่องของ **ปัญญา** นี้ นอกจากจะฝึกฝน **ให้มีความรู้จริง** แล้ว ยังต้องฝึกฝน **ให้ไวด้วย**; เช่น พอรับข้อสอบมา นึกไม่ออก หรือว่าปัญญาความรู้ ไม่รู้ว่ไปไหนเสียหมด นึกไม่ออก มันก็ขาดปฏิภาณ. เมื่อไปโต้เถียงกัน ในการโต้วาทีนี้ ยิ่งยากกว่าตอบข้อสอบ เพราะตอบข้อสอบเรามีเวลาสำหรับคิดนึกนาที่สองนาที่ หรือห้านาทีสิบนาทีก็ได้. แต่ถ้าเป็นเรื่องโต้วาทีกันแล้ว ไม่มีเวลาจะคิดนึก พอถามจบต้องตอบทันที อย่างนี้ ต้องมีปฏิภาณที่ไวมาก.

แม้แต่จะเทศน์ จะพูด จะแสดงปาฐกถา นี้ ก็เหมือนกัน ถ้ามีปฏิภาณ คือปัญญาไว นี้ก็จะแสดงปาฐกถาพูดจาอะไรก็ได้ดี ไม่ใช่มีความรู้ สอบได้ปริญญาวิชาความรู้

ได้แล้วจะพูดได้ก็ไปเสียหมด นี่ก็ไม่ใช่; บางคนพูดไม่ได้เลยก็มี ถึงเขาจะเรียนอะไรมามาก รู้อะไรมาก แต่ก็ไม่มีปฏิภาณ ก็ได้. ฉะนั้น การที่จะพูดได้แจ่มเจียม พูดได้เร็วๆ นี่ก็ต้องมีปฏิภาณ, จะตอบปัญหาได้ก็ ต้องมีปฏิภาณ, จะโต้ว่าทะกั้นไปมากก็ต้องมีปฏิภาณ. ปัญหาที่ถูกกระทำไว้นี้ เขาต้องฝึกกันในส่วนนี้ อีกส่วนหนึ่งคือ **หัตถุค** **หัตถิตอบ** หัดอะไรก็ตาม เพื่อฝึกปฏิภาณ หรือปัญญาไว.

สรุปกันเสียทีหนึ่ง ก็คือว่า เมื่อเรามีความรู้ ที่จะแก้ปัญหาอะไรได้ขั้นหนึ่งแล้ว ก็พอจะเรียกได้ว่า มีปัญญา แต่ก็ยังแบ่งเป็นหลายฝักหลายฝ่าย จะถูกหรือจะผิด หรือจะอะไรก็ได้; แต่ในขั้นเล็กๆ ขั้นต้นๆ คำๆ ก็มีปัญญารุ่นต่ำๆ มีปัญญาอย่างเล็กๆ ซึ่งก็ต้องเรียกว่า เขามีปัญญา, ปัญญานั้นมันสูงขึ้นไป สูงขึ้นไปจนแก้ปัญหาได้หมด ก็เรียกว่าปัญญาแท้จริงในพุทธศาสนา คือคัมภีร์ก็ได้.

มีคำแทนชื่ออีกมากมาย หลายคำ เช่นคำว่า **ญาณ** - ความรู้, คำว่า **อักษ** แปลว่า **ดวงตา** นี่ก็เป็นชื่อของปัญญา, คำว่า **อโกลสะ** แปลว่า **แสงสว่าง** นี่ก็เป็นชื่อของปัญญา ตลอดจนคำว่า **หัตถสนะ** - **ความคิดเห็น** ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของปัญญาทั้งนั้น ตามมากตามน้อย.

กรรมพันธุ์ ส่งให้มีปัญญา

เราจะมีปัญญาได้อย่างไร? ถ้าคุณให้กว้าง ก็มีกรรมพันธุ์ : พืชพันธุ์ที่ไวต่อการรู้ จะเรียกว่า เป็นสัญชาตญาณอันหนึ่งก็ได้ ที่ได้มีมาอย่างดี แล้วถ่ายทอดกรรมพันธุ์ของพ่อแม่ นี่เป็นจุดแรก, แล้วเขามีร่างกายดี มีการบริหารร่างกายถูกต้อง เป็นร่างกายดี เป็นที่ตั้งของความรู้แบบกรรมพันธุ์ หรือสัญชาตญาณ. นี่เขาก็เกิดมาแล้วได้รับการแวดล้อมที่ดี ไม่ผิดพลาดไปในทางร่างกาย ไม่ผิดพลาดไปในทางจิตใจตลอด จนถึงระบบต่างๆ ที่มันเกี่ยวกันอยู่กับจิตใจ หรือร่างกาย เช่นระบบประสาทเป็นต้น; เขาก็เจริญเติบโตขึ้นมาทุก ๆ วัน แล้วศึกษาจากสิ่งแวดล้อม.

เมื่อมี **ปัญญาขั้นกรรมพันธุ์** นี้ ถูกแวดล้อมดี ก็จะเจริญเร็ว; เพราะว่า ถ้ามีปัญญาในขั้นที่เป็นพืชพันธุ์ เป็นเมล็ดพืชที่จะงอกงามออกไป เป็นต้นปัญญาที่สมบูรณ์ ถ้าเขามีพืชพันธุ์อันนี้อยู่ เขาก็จะเป็นคนช่างถาม เป็นคนอยากรู้ เป็นคนไม่ยอมให้ผ่านไปโดยไม่รู้; ฉะนั้น เราจึงมองเห็นเด็กที่ช่างถาม ซึ่งแทบทั้งหมดนั้น เป็นเด็กที่มีปัญญา. นี้เรียกว่า เขาอบรมปัญญาขึ้นมาโดยธรรมชาติ โดยไม่รู้สึกรู้สึ.

ต่อไปจากมี **ปัญญาโดยธรรมชาติ** ก็เป็นหน้าที่ของบิดามารดา ครูบาอาจารย์ จะช่วยเหลือ ให้เขาได้ **มีโอกาสได้พอกพูนปัญญา** ในชั้นการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัยก็ตาม ให้ได้ผ่านไปด้วยดี ก็จะมีปัญญาในขั้น *Intellect* มากขึ้น.

ที่นี่ เขาก็จะได้ **เรียนรู้ในเรื่องปัญญาทางพระธรรม** คือ **เกี่ยวกับความทุกข์ ความดับทุกข์** เพิ่มขึ้น; นี่ก็เกิดปัญญาขึ้นเห็นแจ่มแจ้งแทงตลอดกันจริงๆ เป็นตัวปัญญาจริงๆ. บางคนก็ใช้เวลาไปบวช เพื่อจะฝึกศึกษาอบรมฝึกฝนเฉพาะส่วนที่เป็นปัญญาจริงๆ; ไม่ใช่ปัญญาที่เป็นความเจตยคลลคลปรกปรกเรื่อง, เป็นปัญญาจริง เกี่ยวกับความจริงของชีวิต ความจริงของความทุกข์. เรื่องเหล่านี้ก็เป็นปัญญาจริงมากขึ้นๆ จนถึงขนาดเป็นปัญญาที่จะทำให้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน.

การเจริญแห่งปัญญา มีแนวของมันมาอย่างนี้ ที่นี้เรา **จะทำให้ปัญญาเกิดขึ้นได้อย่างไร?**

แนวปฏิบัติ ในการทำให้เกิดปัญญา

๑. **อาศัยความไม่ประมาท** ก็อย่าเป็นผู้วดดี ยกหูหูทาง; มองดูตัวของตัวให้ดีๆ ว่าอยู่ในสภาพเช่นไร อะไรรู้ อะไรยังไม่รู้, และส่วนที่รู้แล้วนั้น อะไรมีค่า อะไรไม่มีค่า; ใช้คำว่าอย่างนี้ ก็ได้ : อะไรเป็นความรู้ชนิดที่ไม่มีค่า หรือมีค่าน้อย ไม่แก้ปัญหอะไรได้. นี่ก็รีบเปลี่ยนเสีย ไปหาความรู้ชนิดที่มีค่าจริงๆ มากขึ้น และจะแก้ปัญหต่างๆ ได้.

ผมจะพูดได้โดยไม่กลัวเขาโกรธ หรือเขาคำ คือจะพูดว่า : การศึกษาที่เขาจัดให้กลุ่มบุตรศึกษาเล่าเรียนในเวลานี้ ทั่วๆ ไปทั้งโลก หรือโดยเฉพาะประเทศไทย **นี้เป็นการศึกษาผิด, ไม่ทำให้เกิดปัญญา ในส่วนที่ควรจะได้ หรือจะมี; แต่**ไปทำให้เกิดปัญญาในส่วนเพื่อเจ้อ หรือเพื่อ ฉลาดปราดเปรื่องไปในทางที่จะให้หลงไหล ลืมตัวไปเสียหมด. ฉะนั้น เราจึงมีปัญหายุ่งยาก มีวิกฤติการณ์ทั้งหลายเกิดขึ้นในโลก เพราะไม่มีปัญญาที่จะดับทุกข์ หรือแก้ปัญหาได้จริง เพราะว่าการศึกษาคัดผิด.

เราไม่มีปัญญาที่จะไปเปลี่ยนให้การศึกษาถูกได้ เราจึง **เปลี่ยนเฉพาะตัวของ** เรา ซึ่งเป็นของเราคนเดียว เราทำได้ เราเปลี่ยนได้ เราจัดได้; เราก็ไปตรวจดู เราก็ไปเปลี่ยนแปลงไปปรับปรุงอะไรให้มันถูกต้องกับเรื่อง ที่เราเห็นว่ามันควรจะเป็นอย่างนั้น คือ **ให้ดับทุกข์ได้ก็แล้วกัน, ให้เป็นผู้ที่เป็นปรกตอยู่ได้ด้วยความสะดวก; ไม่ต้อง** หัวเราะในสิ่งที่ถูกใจ หรือหัวเราะเหมือนกับเป็นบ้า, **แล้วก็ไม่ต้องร้องไห้ในเมื่อไม่** ถูกใจ หรือถึงกับฆ่าตัวตายในที่สุด.

คนที่มีความปัญญาการศึกษาว่าเป็นทาง ก็ยังเป็นบ้า ยังฆ่าตัวตาย ยังประกอบ อาชญากรรม; เราควรจะหยิบสิ่งเหล่านี้มาพิจารณาดูให้คิดว่า เขามีปัญญาอย่างไรกัน, แล้วเราก็จะได้ปรับปรุงการศึกษา หรือการพอกพูนปัญญาของเรา ให้ถูกต้อง. ผมไม่พูดได้โดยรายละเอียด เพราะเป็นเรื่องเฉพาะคนเกินไป; พูดได้แต่เป็นหลักใหญ่ๆ เป็นแนวทางที่ว่าจะต้องไปทำกันอย่างไร จึงจะมีสิ่งที่เรียกว่า ปัญญาแล้วก็จะเอาตัวรอดได้; **ปัญญามีค่ามาก ตรงที่ทำให้เอาตัวรอดได้.**

๒. ขอพูดพาดพิงไปถึงคำว่า ปัญญาไว แล้วก็พาดพิงไปถึงคำว่า สติ คือสิ่งที่สำคัญอันหนึ่ง ที่จะชนเอาปัญญามาทันทั้งที ในเมื่อเกิดปัญหาขึ้นมา. **ให้เป็นผู้มีสติ** ปัญญา และปฏิภาณ แล้วก็พอ คุณจะไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น, ให้ทุกอย่างจริงไปหมด : **มีสติ ที่แท้แจ่ม มีปัญญา ที่แท้จริง มีปฏิภาณ ที่เพียงพอจริงๆ; ปัญหาของเราทั้งหมด**

จะให้ทำอะไรก็ได้, จะให้ทำงานอย่างโลกๆ ก็ได้ ทำงานอย่างธรรมะ ศาสนาอะไรก็ได้, บรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็ได้.

นี่คือเรื่องของปัญญา มีอยู่ระบบหนึ่งซึ่งจะต้องพิจารณาให้ถี่ๆ ศึกษาให้ถี่ ปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง.

๓. ถ้าต้องการจะผ่านโลกิยะ คือผ่านเรื่องโลก ๆ ไป ก็ผ่านไปด้วยปัญญาอย่างโลก ๆ; ถ้าจะไปให้ถึงโลกุตระ ก็เสริมต่อไปอีก. แต่พร้อมกันนั้น อาจทำได้ โดยที่เมื่อเราอยู่ในโลกนี้ เราดูโลกในแง่ลึกละเอียดๆ เกี่ยวก็จะพบเรื่องที่เป็นโลกุตระ มันก็ง่ายในตอนท้าย ตอนปลายที่เหลือ มีปัญญาในชั้นโลกุตระได้.

๔. ขอย้ำได้ไปหลงไหลในเชื้อของโลก ซึ่งเรียกว่า โลกาภิมิส โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ กามารมณ์; ถ้าหลงไหล ก็คุมมันไม่ออก ก็เลยถูกฝังอยู่ในนั้น เรียกว่า ไม่มีปัญญา เอาตัวไม่รอด. ฉะนั้นพยายามแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้หลุดมาเป็นเปราะๆ ว่าเป็นลำดับๆ ไป เรียกว่าเป็นผู้มีปัญญาเอาตัวรอดได้. ขอให้พอกพูนปัญญาให้เจริญก้าวหน้า ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้.

ที่จริงเดี๋ยวนี้ ธรรมชาตินั้นจัดมาให้ดีแล้ว กรรมพันธุ์ก็ดีพอสมควร แต่เรามาคำผิดบิดเบือนไปทางนั้นทางนี้ในตอนหลัง มันก็เอาตัวไม่รอด หรือบางที ก็พลัดลงไป ในเหว เพราะปัญญาชนิดที่เป็นความฉลาดปราดเปรื่อง แต่ไม่ประกอบไปด้วยธรรม.

รวมความแล้ว ต้องเป็นปัญญาที่ประกอบไปด้วยความถูกต้อง หรือ ธรรมะ แล้วก็เอาตัวรอดได้ อย่างที่หลักในพระพุทธศาสนาก็สรุปไว้อย่างนี้ว่า สมมาทิจฺฉิ สมมาทามา สพฺพํ ทุกฺขํ อุปฺปจฺจํ - คนล่วงความทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะสมมาทิจฺฉิ. สัมมาทิจฺฉิ นั้นก็คือปัญญานั้นเอง จะมีความหมาย หรือ ความมุ่งหมายเป็นพิเศษโดยตรงถึงไปทางหนึ่ง ที่จะดับทุกข์โดยตรง. วันหลังเราก็อยุพุดกันเรื่องสัมมาทิจฺฉิก็แล้วกัน.

วันนี้จะยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ คือหมดเวลาสำหรับพูด เหลืออยู่แต่เวลาสำหรับให้ถาม – ตอบ. ใครมีปัญหอะไร เกี่ยวกับเรื่องนี้ คือเรื่องปัญญา เรื่องอื่นไม่เอา; ยังสงสัย ยังคลุมเคลืออยู่ ในข้อไหนแงไหน มุมไหนก็ตามได้เลย.

คำอธิบาย ตอบปัญหา

(ถาม) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ผมมีความคิดเห็นว่า ปัญญาเป็นวิวัฒนาการอย่างหนึ่ง ในช่วงชีวิตของมนุษย์แต่ละคน. อย่างเช่น ในภาพเด็กตามรอยโคตัวหนึ่ง แล้วในที่สุดก็จะพบว่า ชีวิตมันไม่มีอะไร นอกจากความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะนั่นเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา. อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า มันจะเป็นการเห็นช้าหรือเปล่า? เพราะบางคนอาจจะซังกายเสียก่อนที่จะรู้ หรือเข้าใจ ว่าชีวิตมันเป็นอย่างไร และจะจัดการกับชีวิตอย่างไร. อยากเรียนถามท่านอาจารย์ว่า มีวิธีการอะไรซึ่งไม่ทำความเห็นช้า กว่าจะเรียนรู้ได้ จะตายเสียก่อนหรือว่าตายเสียก่อนที่จะรู้?

(ตอบ) คำถามสรุปได้ตรงที่คำว่า **สิ่งที่ทำความเห็นช้าให้แก่การก้าวหน้าของปัญญา**. นี่ก็เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ถึงแม้ในพระคัมภีร์ ในพระบาลีก็มีพูดถึงสิ่งนี้มาก เขาเรียกว่า สิ่งที่ทำให้ความเห็นช้าแก่การที่จะก้าวหน้าไปสู่ความดับทุกข์ คือนิพพาน. เขาก็ระบุไปถึง **ความหลงอยู่ในเหยื่อในโลก** นี้นานเกินไป **เรียกว่าความเห็นช้า**; มันมีความเหนียวแน่นเกินไป เป็นมิจฉาทิฐิบ้าง เป็นสัญญาวิปลาสบ้าง ก็ทำความเห็นช้า.

สำหรับ**รูปภาพเกี่ยวกับเรื่องจันวั**^๑ นั้น ผู้ที่เขียนภาพนี้เขามุ่งหมายจะให้ เป็นเรื่องจบสมบูรณ์ทันแก่เวลา สำหรับบุคคลที่มีปัญญา ที่พอจะเรียกได้ว่า มีปัญญา. นี่ก็เห็นได้ชัดว่า พูดไว้เป็นเรื่องราวสำหรับคนธรรมดา ที่เกิดมาไม่มีปัญญา; ไม่ต้องเป็นคนมีปัญญาชั้นพิเศษอะไร แต่ก็ต้องไม่เป็นคนที่เรียกว่า โง่เง่า บ้าใบ้. ฉะนั้น เขาจึงวางระยะไว้ว่า : –

๑. รูปภาพนี้ได้ จากหนังสือธรรมโฆษณบ้างเล่ม เช่น บรมธรรม.

ภาพที่ ๑. เขียน เป็นเด็ก เกิดมาไม่รู้ไหนดูไหน เห็นหน้าหันหลังอยู่อย่าง **ไม่รู้อะไร** จะไปทางไหน. แต่ต้องเข้าใจว่าในเด็กคนนี้ก็ยังมีปัญญา พืชแห่งปัญญา มีกรรมพันธุ์ หรือมีอะไรที่ถ่ายทอดมาแล้ว มีพืชแห่งปัญญาแล้ว.

ภาพที่ ๒. ถัดไปก็เห็นภาพรอยวัว ที่ดินเป็นแนว เป็นสายอะไรไป : นี่คือการศึกษาค้นคว้าที่เด็ก ๆ ได้รับ จนรู้ว่า เราจะต้องไปทางไหนกัน ไม่ได้หมายถึงศึกษาในโรงเรียน หรือในมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะ แต่เป็นการศึกษาโดยธรรมชาติ นั่นแหละเป็นส่วนใหญ่.

อยากจะให้มองเห็นกันเสียว่า **การศึกษาที่แท้จริง** และที่ยิ่งใหญ่ คือ การศึกษาจากธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม; การศึกษาในโรงเรียนกลายเป็นอุปสรรคสำหรับจะได้ใช้ศึกษาจากธรรมชาติที่แวดล้อม. ฉะนั้น คนเราเมื่อมีชีวิตล่วงมา ๆ ตั้งแต่เด็กจนหนุ่มนั้นก็พอจะรู้ได้จากการที่ผ่านไประหว่างนั้น ผ่านผิด ผ่านถูก ผ่านอะไรไปก็ได้รับความรู้จากชีวิตที่ผ่านมา. การศึกษาในสถาบันการศึกษานั้นมาประกอบก็ทำให้รู้มากขึ้น; **อีกทางหนึ่งก็คือตัวอย่าง** เราอยู่ในโลกนี้ มันเต็มไปด้วยตัวอย่าง ที่นี้เรามันโง่ ไม่มีตาที่จะมองเห็นตัวอย่าง ที่มีอยู่รอบด้าน.

ในเมื่อเรามีครบ คือมีปัญญา ที่เป็นพืชพันธุ์ มีการศึกษา ศึกษาจากธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งเต็มไปด้วยตัวอย่าง มันก็เหมือนกับเห็นรอยวัว; ที่เดินตามรอยวัวไปด้วยความแน่ใจ ก็ไล่ตัววัวเข้าไป. นี่ก็จุดมุ่งหมายในชีวิตอย่างโลก ๆ.

ภาพต่อ ๆ ไป พอถึงระยะหนึ่ง ก็เห็นกันวัว, อีกทีหนึ่งจึงเข้าไปจนถึงตัววัว ประชิดตัว แล้วก็ต่อสู้ จับวัว กล้องวัว ทิวัว. นี่คงเป็น **จุดสูงสุดที่มนุษย์จะต่อสู้** จากการศึกษา จากหน้าที่การงาน อาชีพอะไรต่าง ๆ เป็นจุดสูงสุดที่นั่น; ก็ได้ใช้ปัญญาที่มีมาโดยกำเนิด กรรมพันธุ์ และได้ศึกษาเพิ่มเติมอะไรหมด เรียกว่าใช้ปัญญากันหมดเลย ต่อสู้กับวัวนั้นอย่างอุกตฤต จนนางจะสิ่งที่เขาวางไว้อย่างที่ชาวโลกควรจะ

ปรารถนา คือทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจวาสนา ความพรั่งพร้อมไปด้วยผู้คน
ที่แวดล้อม. นี่ก็เรียกว่า จับัวได้ แล้วจึงวิ่งกลับบ้าน คือมีสิ่งเหล่านั้นไว้ในครอบครอง.

ครั้นอยู่กับสิ่งเหล่านั้นนานเข้าๆ ก็มีภาพหนึ่งซึ่ง เป็นภาพ ที่กอดเข้าแขน
มองไปข้างบน; นั่นก็หมายความว่า ที่อยู่ข้างล่าง หรือข้างๆ รอบตัวนี้ ไม่มีรส
ชาติ มันจืดชืดจึงแหงนไปข้างบน ก็คือทั้งวัว ไม่สนใจกับวัว, บางภาพก็มีถึงขนาด
เบ้าปีชีวัว นี่ก็สนุกกันใหญ่ละในเรื่องมีวัว. แต่ในที่สุดจะเบ้าปีชีวัวอยู่ตลอดไปไม่ได้
มันก็เอื่อมการเบ้าปี เอื่อมการชีวัว. แหงนไปข้างบนไปพบว่า ไม่มีวัว หรือไม่เบ้าปี
นี่ดีกว่า. นี่ก็ **เบื่อระอาต่อเหลือในโลก** ก็หยุดสนทน ไม่ดื่ม ไม่กิน ไม่อะไรใน
รสของโลกนั้นอีกต่อไป; ก็เรียกว่า หมดตัวตน ไม่มีตัวตน ไม่มีอุปาทานในสิ่งใด
คือหมดตัวตน. ภาพนั้นเขาเขียนเป็นภาพว่างเป็นภาพที่ ๗ หรือ ๘ ไปดูเอง.

ที่นี้ เรื่องตัวตนหมด ก็ขึ้นเรื่องใหม่ เป็นเรื่องผู้อื่น เขาจึงเขียน ภาพต่อ
ไปอีก เป็นการผลออกไปในแนวใหม่ มียอกหน่อไม้อะไรผลิออกไปในแนวใหม่.
แล้วเป็นภาพ แฉกของสองคะเกียง คือช่วยผู้อื่นให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างเดียวกันอีก
คือช่วยผู้อื่นนั้นมากแล้วกัน. แฉกของ นั่นคือ **ช่วยเหลือเขาค้ำชูวัดดู**, สองคะเกียง คือ **ช่วย
เขาในทางสติปัญญา**. คนที่ได้รับการช่วยเหลือ ก็เดินมาตามแนวที่คนๆ นั้นเคยเดินมา
ก็มาเป็นอย่างเดียวกันอีก.

การแสดงภาพที่ว่ามานี้ ควรจะเรียกได้ว่า **เป็นเรื่องของปัญญา** เป็นพวง
มาลัยของปัญญาที่แสดงมาตามลำดับ. เราไม่อาจจะทำให้มันเร็วอย่างชิงสุกก่อนห่ามได้;
แต่เราจะมัวอีกอาตจน ไม่แก่ ไม่ห่าม ไม่มีโอกาส สุก ก็ไม่ได้. มันอยู่ที่ทำให้พอดีๆ
คือเราจะกระโดดพรวดไปว่าเราเองว่า ไม่เอา - ไม่เป็น - ไม่ต้องการอะไรนี้ มันก็ไม่ได้
เพราะไม่รู้รสของสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความหลง; ฉะนั้น ในวัยที่ศึกษาก็ศึกษา ในวัย
หนุ่มสาวก็ถือเอาการศึกษาที่สมบูรณ์ แล้วก็ไปต่อสู้กับชีวิต ซึ่งตามปกติก็เป็นเรื่อง

ชีวิตคู่ มีภรรยา สามิ มีความเป็นบิดามารดา มีลูกมีอะไรไปให้ครบหมด, แล้วก็ต้องไปถึงจุดที่สุดที่ว่า มีครอบครัวแล้ว มีทรัพย์สินสมบัติแล้ว มีเกียรติยศชื่อเสียงแล้ว ถ้าไม่ไ้เกินไป ก็คงทำทันในระยะที่เรียกว่า อายุขัย.

เดี๋ยวนี้เขาก็อายุขัย ว่าเป็นร้อยปีกันอยู่ ก็ยุคนั้นเหมา ๆ กันว่าคนมีอายุขัย ๑๐๐ ปี แม้จะลดลงมาสัก ๘๐ ปี ก็ยังพอจะทำทัน. แต่เดี๋ยวนี้ เราไม่ได้ทำไปอย่างที่จะก้าวหน้าเรื่อย มันไปติดหล่มติดบ่วง ไปติดอะไรอยู่นานเกินไปในที่บางแห่ง ; ฉลาดไม่พอ ปัญญาไม่พอ.

ถ้ามีปัญญาพอ และฉลาดในการใช้ปัญญา แล้ว ก็คงจะเดินเร็วขไม่มีหยุด; เมื่อเดินไปเรื่อย คือเปลี่ยนไปเรื่อย มันก็ทันแก่เวลา. อายุ ๖๐ ปีนี้ เขาก็ถือว่า เป็นยุคเกษียณ ก็เหมาะที่สุดแล้ว; ยุคเกษียณเรื่องทางโลก; ที่เหลืออีก ๒๐ - ๓๐ - ๔๐ ปีก็ตามใจ เป็นเรื่องของผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น แจกของสองตะเกียง เป็นแสงสว่างของลูกหลานต่อไป, . เป็นบิดามารดา บู่ ยา ทา ยาย อะไรที่สมบูรณ์ แล้ว เป็นแสงสว่างของลูกหลานหลานต่อไป.

ภาพของชีวิต นั้นเป็นเรื่องที่ต้อง ไขได้ทั้งทางโลกและทางธรรม; ฉะนั้น คุณสนใจภาพชีวิตนี้กันบ้างดีมาก ผมเห็นด้วย. ไปสนใจสิ่งที่ควรสนใจ แล้วก็ไม่ต้องกังวลว่ามันจะไม่ทัน โดยที่เราอย่าไปตกบ่ออะไรให้มันนานนัก ให้มีสติปัญญา พอถูกเพิ่มเติมอยู่เสมอ.

มันมีข้อเท็จจริงแฝงอยู่อีกอันหนึ่งที่ว่า แรงเหวี่ยงมันก็เท่ากันทั้งสองฝ่าย : ถ้าทำผิดไปมาก มันก็ควรจะถูกลง, ถ้ามันพุ่งไปเร็ว มันก็ควรจะกลับมาเร็ว. คนที่เขาไม่มีปัญญาไ้ เขาก็ลงไปในโลกลึก แต่ไม่ใช่ลึกอย่างลึก; นั้นแหละลึกสำหรับจะรู้แล้วก็ถอนออกมาได้เร็ว เวลาที่พอ. ถ้าเรียกตัวเองว่าบัณฑิตแล้ว ก็ต้องใช้เวลาพอสำหรับชีวิตหนึ่ง; ใช้เวลาชีวิตหนึ่งไม่พอสำหรับสุตรเหล่านั้นแล้ว ก็ไม่ใช่บัณฑิต.

(ถาม) ผมเคยอ่านหนังสือของท่านอาจารย์ แล้วพบอันหนึ่งบอกว่า มนุษย์จะมีการเลื่อนชั้นของตัวเองตามธรรมชาติ คือ เป็นวิวัฒนาการเข้าสู่ประตูของพระนิพพาน ถ้าหากว่าเป็นอย่างนั้นจริงๆ มนุษย์ก็ควรจะมีการพอกพูนปัญญาของตัวเองขึ้นไปเรื่อยๆ. แต่สภาพปัจจุบันที่เราพบ ทำไมจึงเป็นตรงกันข้ามกันเช่นนั้น ?

(ตอบ) เรื่องที่พูดไว้นั้นเป็นหลักทั่วไป โดยถือเอาตามธรรมชาติเป็นหลัก พูดว่าวิวัฒนาการทั้งหลายมีจุดจบ; ถ้าเป็นเรื่องจิตใจ มันก็เป็นจุดจบสูงสุด ที่รู้แจ้งแทงตลอด จนไม่ไปหลงในอะไร ไม่ต้องไปมีความทุกข์เพราะอะไรอย่างนี้ จิตใจมันควรจะไปได้อย่างนั้น มีจุดจบอยู่ที่พระนิพพาน.

ที่นี้ มันมีอะไรที่แทรกเข้ามา ทำให้ไม่ไปในทางนั้น ไปจมอยู่ที่ไหนนานบ้าง เปะๆ ปะๆ ข้างๆ กุๆ บ้าง มันก็ต้องช้า. พอมาถึงตอนชาตินี้ มันมีความหมายในทางคำพูดที่น่าหัวเหมือนกัน ว่าต้องเวียนว่ายตายเกิดไปอีกหลายร้อยหลายพันชาติ จึงจะไปพบนิพพาน; ภาษาชาวบ้านคนธรรมดาเขาก็เข้าใจว่า เข้าโลงแล้ว เข้าโลงอีก ไปอีกหลายร้อยหลายพันชาติ จึงจะไปพบนิพพาน.

แต่ผมสังเกตดู คำว่า “ชาติ” ในกรณีอย่างนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น **ไม่ต้องเข้าโลง;** มีชาติในวันหนึ่งๆ ได้หลายชาติ หลายสิบชาติ คือ **ตัวกูเกิดครั้งหนึ่ง** ทำผิดทำถูกอะไรไปครั้งหนึ่ง ก็เรียกว่า**ชาติหนึ่ง** แล้วมันกลับไป ก็ทำเรื่องใหม่อีกก็ชาติหนึ่งอีก. วันหนึ่งมีได้หลายสิบหลายร้อยชาติ เกือบหนึ่งก็หลายหมื่นหลายแสนชาติ บิหนึ่งมือหงายชาติ ก็ได้; นี่ทำผิดได้จนเพียงพอ พอแก่ที่จะรู้อย่างไรถูกต้องที่สุด มันก็ต้องมาถูก. ถ้าเราไม่มีอะไรมาแทรกแซงขัดขวาง ก็ต้องเชื่อว่า อายุขัยมันจะพอสำหรับรู้ และปล่อยวางความทุกข์ หยุตด้วยความดับทุกข์ได้.

เดี๋ยวนี้มันเป็นโรค หรือว่าเป็นราศี หรือว่าเป็นจังหวะอะไรก็ตาม ซึ่งไม่ทราบว่าจะเรียกอะไรดี ที่โลกเราหมุนไปนิยมความสุขทางเนื้อหนัง, ไม่ชอบความสุข

ทางสงบ ทางวิญญาณ ก็ไปหลงวัตถุที่ให้ความเอร็ดอร่อยสนุกสนานนั้นมาก ๆ; นี่เป็นเรื่องทำให้เห็นชัด.

ที่เรียกว่า **สิ่งที่ทำให้เห็นชัดนั้นมีมาก** มันก็แทรกแซงเข้ามา สะกิดกัน กระแสแห่งวิวัฒนาการตามปกติ ทำให้ไปไม่รอด ไหลไปไม่ได้ ก็เลยตายตัว, หรือ บางทีร่างกายนั้น ก็ตายแตกดับเข้าโลงไปเสียก่อน; บุคคลนั้น หรือว่าชีวิตนั้น ๆ เลยไม่เข้าถึงจุดหมายปลายทางของวิวัฒนาการ หรือปัญญา. ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ต้องใช้คำพูดอีก คำหนึ่งว่า ให้ลูกหลานสืบต่อไป จนกว่าจะถึง, แล้วก็เปลี่ยนคำว่ามนุษย์เป็นมนุษยชาติ คือมนุษย์ทั้งหลายทุกกาละ ทั้งอดีต อนาคต ปัจจุบัน เรียกว่ามนุษย์มีอยู่—มีอยู่, ให้มนุษยชาตินี้ไป ๆ ไป ๆ จนถึงนิพพาน; คนนี้ไม่ได้ ก็หมายความว่ามนุษยชาตินี้คือทุกคน แล้วลูกหลานก็ทำต่อไปจนถึงนิพพาน.

เกี่ยวพันวัตถุนิยมกำลังเดือดจัด มันก็เหวี่ยงกันไปพักหนึ่ง; เกี่ยวมันก็พันไปอีก กลับไปหาเรื่องลูกอีก มนุษยชาติก็คงจะพบกับยุคที่ถูกต้อง บรรลุนิพพานกันอีก เหมือนอย่างครั้งพุทธกาล อย่างนี้. นี่ก็ถือว่าไม่เป็นหลักที่ผิด เป็นคำกล่าวที่ใช้ได้ตลอดไปว่า **วิวัฒนาการของชีวิตจะต้องไปจบที่นิพพาน**; ถ้าไม่อย่างนั้น มันถึงไปเรื่อย หมุนไปเรื่อย จบไม่ได้ เพราะมีที่จบแต่เพียงแห่งเดียวอย่างเดียว.

วิวัฒนาการทั้งหลายต้องไปจบลงที่นิพพาน คือ หยุด หรือ คับสนิท; ฉะนั้น ผมก็ยังยืนยันคำพูดนี้อยู่ การที่อะไรจะมาเป็นอุปสรรคขวางทำให้เห็นชัด มันก็มีอยู่. เราจะต้องไปเห็นชัดกันทำไม ให้ชีวิตจิตใจนี้ คนนี้ ได้ลิ้มรส ได้ชิมรสของความสงบเสีย ไม่ต้องฝากไว้กับลูกหลานให้ทำต่อ หรือเพื่อนมนุษย์คนอื่นทำต่อ; **อย่าเหลวไหล** มีสติปัญญาพอตัว ก็แน่นอนจะพบความสงบทนในจิตนี้, ความหยุด ความไม่ปรารถนาอะไร ที่เป็นความเร่งร้อน หมายความว่าอย่างนี้. สงสัยอย่างไรตามอีก ก็ได้เกี่ยวกับเรื่องนี้.

(ถาม) ผมไม่สงสัยเกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว แต่อยากจะถามปัญหาอีกข้อหนึ่งว่า การจะมีปัญญาของมนุษย์ จะต้องขึ้นอยู่กัชาติพันธุ์ของเขาเอง ที่ท่านอาจารย์บอกว่า นั่นคือ heredity แล้วก็สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ. ผมสงสัยว่า ถ้าหากบังเอิญว่า ถ้ามีการถ่ายทอดทางชาติพันธุ์ที่ไม่ดี ก็คือปัญญาไม่ดี อย่างมนุษย์ทั่วไป แล้วเขาอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีแล้ว ลูกหลานต่อไปคือ offspring ของเขา ก็คงจะไม่มีโอกาสได้สัมผัสกับธรรมะเลย อย่างนั้นหรือ?

(ตอบ) ไม่อย่างนั้น; สติปัญญาที่อบรมแล้ว ก็มาจากพืชของปัญญาที่เป็นกรรมพันธุ์ เป็นอะไรนี้. สัตยชาติญาณนั้นมีระดับของมันอยู่ระดับหนึ่ง ไม่เลวเกินไป ไม่ดีเกินไป แต่ตรงตามหน้าที่; หมายความว่า อยู่ในลักษณะที่อบรมได้ หรืออบรมได้ จึงจะเรียกว่า สัตยชาติญาณ; ไม่ได้เลวจนถึงอบรมไม่ได้, แล้วก็ไม่ใช่ดีมากจนถึงกับว่า ไม่ต้องอบรม. สิ่งที่เรียกว่า สัตยชาติญาณ นั่นคือ ความรู้ความที่มันจะมี ให้แก่สิ่งที่มีชีวิต.

ที่นี้ ความรู้ หรือ ญาณ นี้ เป็นธาตุ อันหนึ่ง, ธ - ๑ - ๓ = element อันหนึ่ง เมื่อพูดถึงหลักธรรมะในพุทธศาสนา มันเป็นธาตุอันหนึ่ง เป็นนามธาตุ มโนธาตุ; สิ่งนี้มีมันมีคุณสมบัติที่ต้องรู้ เพราะมันเป็นธาตุสำหรับรู้ ธาตุคิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม มันมีหน้าที่อย่างอื่น; แต่ มโนธาตุ วิญญาณธาตุ นี้หน้าที่สำหรับจะรู้ เราจึงเรียกว่า พืชแห่งปัญญา. เมล็ดพืชแห่งปัญญา. แต่ที่ จะเพาะขึ้นหรือไม่ขึ้นนั้น ก็แล้วแต่สิ่งแวดล้อมที่หลัง.

มโนธาตุ นี้โดยพื้นฐานแท้ ๆ ไม่ต้องมีอะไรเข้ามาใน มันก็เป็นสิ่งที่จะต้องอบรมได้, อบรมให้รู้ได้ ก็พัฒนาได้ นี่เป็นหลักทั่วไป. ส่วนที่จะได้อบรมหรือไม่ได้อบรมนั้น มันอีกเรื่องหนึ่ง; ถ้าไม่มีโอกาสจะอบรม; เช่นว่าตายเสียก่อน หรือได้รับการอบรมที่เลวเกินไป มันก็ช้าหน่อย. แต่ว่าก็ไม่แน่ ความช้านั้นก็กลับไปได้ มันแล้วแต่สิ่งแวดล้อมอย่างอื่นอีก.

บางที **ความคิดหลากหลาย** นั้นแหละกลับ **เป็นครูอาจารย์ที่ดี**, ความทุกข์นั้นเอง เป็นครูบาอาจารย์ที่ดี ทำให้ลืมตาโผล่ขึ้นมาได้ เหยียดกลับทีเดียวไปลิบ ไปเลย; **ความสุข** เสียอีก ทำให้หลง วนเวียนอยู่ที่นั่นนาน ๆ. มันต้องมีความทุกข์บ้าง ความสุขบ้าง เจือกันไป พอที่จะทำให้มันโนราทุ หรือที่เรียกว่าสัญชาตญาณนั้นมันวิวัฒนาการขึ้น, ไม่ทั้งกันจนถึงกับว่า อันหนึ่งได้ อันหนึ่งไม่ได้ นี่ในกรณีปกติ.

ถ้าในกรณีพิเศษ ก็เอามาเป็นหลักไม่ได้; เกิดมาไม่ได้รับการอบรม หรือตายเสียก่อน หรืออะไรก็สุดแท้, หรือว่าได้รับการอบรมผิดจนตลอดอายุขัย. ถ้ามีก็มีผลอย่างนั้นจริง; แต่ที่จริงไม่ควรจะมีอย่างนั้น หรือมีไม่ได้ เพราะมันเป็นธาตุรู้ เป็นธาตุที่ค้นรณที่รู้ จะรู้ให้ถูกต้องเรื่อยไป, แล้วธาตุรู้นี้จะค้นรณไปหาที่ที่ดีกว่าอยู่เสมอ เพราะเป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง ที่มันจะเอาดีกว่าเสมอ. ฉะนั้น ไม่ต้องกลัว หลักก็มีอยู่อย่างนี้ มันเปลี่ยนไม่ได้ โดยคำว่า “**สังขารทั้งหลายทั้งปวง เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย**”. ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่สังขาร คือมิใช่สิ่งที่ไม่มีความเหตุไม่มีปัจจัย; เพราะฉะนั้นมันก็ไปตามเหตุตามปัจจัย. เรื่องในโลกนี้เป็นอย่างนั้น กว่าที่จะถึงที่สุดคือนิพพานคือมิใช่สังขาร. ไปคิดเอาเองก็เข้าใจได้.

(ถาม) ถ้าหากว่า สิ่งแวดล้อมจะเป็นตัวกำหนดความรู้ทางค่านิยมแล้ว; จะเป็นไปได้ไหมว่า ทฤษฎี *dialectic materialism* ของมาร์กซ์นี้จะถูกต้องสำหรับใช้ในปัจจุบัน โดยสร้างสิ่งแวดล้อมขึ้นมากำหนดจิตใจขึ้นก่อน แล้วเสริมความรู้ในด้านจิตใจเข้าไปทีหลัง?

(ตอบ) นี่เขามองเฉพาะเหตุการณ์ เฉพาะปัญหาของเขา แล้วก็แก้ปัญหาทางสังคม ไม่ใช่ปัญหาส่วนตัวปัจเจกชน. ลัทธินี้ก็จะต้องเหมาะสำหรับแก้ปัญหาล้วนสังคม ในแง่หนึ่ง ในความหมายหนึ่ง และในสมัยหนึ่ง, **ทั้งโลกไม่ได้เป็นเหมือนกันหมด**, มนุษย์ไม่ได้เป็นเหมือนกันทุกคน. **ที่ต้องแก้ปัญหาวัดด้วยระบบนั้น มันก็ได้ สำหรับประเทศที่จะต้องแก้ด้วยระบบนั้น**; แต่อย่าเข้าใจว่า **ทุกประเทศ** หรือทุกคนจะต้องแก้ด้วยปัญหาระบบนั้น.

ระบบนั้นเขาให้ใช้วัตถุเป็นหลัก อย่างจะมีผลดีสูงสุด มันก็แค่เจริญด้วยวัตถุ ที่มีจิตชนิดที่ปล่อยวาง หลุดพ้น ไม่ยึดมั่นถือมั่น นั่นคงไม่ได้; มันจะสูงสุดอยู่แค่ตัวมันเอง แล้วก็เป็นเรื่องในโลก เป็นเพียงส่วนหนึ่ง แขนงหนึ่ง ซึ่งจะต้องเป็นไปในโลก ก็แก้ปัญหาเฉพาะหน้าของคนบางพวก และบางยุค บางสมัย, ประเทศที่จะใช้ *dialectic materialism* เมื่อก่อนนั้นก็ไม่ต้องใช้, แล้วเดี๋ยวนี้สมมุติว่า ได้ใช้และสำเร็จ แล้วต่อไป ก็ไม่ต้องใช้; เพราะ ยอดสุดของวิวัฒนาการ อยู่ที่จิตใจสูงสุดจนไม่ต้องการอะไร.

นี่เราไม่ถือว่า เป็นเรื่องถูกต้องล้ำๆ หรือว่าจะต้องใช้ลัทธิแก้ปัญหาล้างปวงเดี๋ยวนี้ก็ยัง **มีคนส่วนมาก** หรือจะมากกว่า ที่เขา **ยังต้องการธรรมะ ความสงบทางจิตใจ** แก้ปัญหาของเขา แล้วสร้างสังคมขึ้นมาได้ เป็นสังคมที่เลือกเหนือกว่าสังคมที่สร้างด้วย *dialectic materialism*.

(ถาม) ตั้งแต่ผมได้มาศึกษาที่นี่ ผมก็ได้เชื่อมโยงสังคมกับพุทธศาสนาให้เข้ามาด้วยกัน ด้วยการที่ท่านอาจารย์ได้พูดคุยอยู่เสมอว่า ความเจริญทางวัตถุ ทำให้จิตใจของคนเสื่อมลง; แล้วทำไมจึงเป็นเช่นนั้น? ผมก็จะมองเห็นได้ว่า ถ้าเผื่อในโลกนี้มีบุคคลบางกลุ่มที่เป็นเจ้าของกิจการอะไรมากมาย ที่เราเรียกว่า นายทุนนั้น เขาเป็นผู้ผลิตของอะไรขึ้นมา แล้วเขาต้องการจะขายของสิ่งนั้นให้ได้ เขาก็พยายามโฆษณาให้คนอื่นนิยมวัตถุตามเขาไปด้วย ทำให้เขาขายสินค้าได้ เพราะฉะนั้น เขาก็ยังนิยมวัตถุขึ้นไปทุกวัน.

แต่ถ้าเผื่อเป็นสังคมนิยม ผมว่าเป็นก้าวแรกของการให้คนเราถือหลักการ ให้เฉลี่ยความสุขไปทั่วๆกัน แล้วการผลิตในระบบสังคมนิยมนั้น ผลิตเพื่อความจำเป็นต้องใช้ ไม่ใช่ผลิตมาเพื่อรวย ผลิตมาเพื่อกำไร. ถ้าเป็นอย่างนั้น ผมคิดว่า จะกำหนดให้คนนิยมวัตถุน้อยลง คือจะมีของเท่าที่จำเป็น แล้วเราจะใช้พุทธศาสนาในตอนนั้นได้ ก็เป็นขึ้นๆ ให้เขาบวชทุกเพศทุกวัยของเขา ก่อน แล้วจึงให้ความรู้ทางจิตใจแก่เขาทีหลัง ผมมีความคิดเห็นอย่างนี้.

(ตอบ) นี่ก็คือ ความกำกวมของคำพูด คำว่า “**สังคมนิยม**” เป็นคำที่กว้าง และกำกวม **สังคมนิยมเป็นวัตถุนิยมก็ได้, เป็นจิตตนิยมก็ได้ หรือเป็นทั้งสองอย่าง**

เจอกันไป/ก็ได้ คำพูดมันเล่นตลก; แต่เราจะเอาความหมายของคำนี้เพียงว่า **ลัทธิที่จะช่วยสังคมให้รอดไปได้** เรียกว่า สังคมนิยม ในทางวัตถุก็นต้องมีพอ ถูกต้อง ในทางจิตก็นต้องมีพอ ถูกต้อง สังคมจะรอดไปได้.

ที่นี้ สังคมนิยมที่จะหนักไปในทางวัตถุเท่าเดียว ตั้งไปในทางวัตถุเท่าเดียว, แล้วจะช่วยคนทั้งโลกให้รอดได้; นี่มันขัดกันอยู่ในตัว เพราะคนเรา **จะรอดไม่ได้** โดยลำพังมีวัตถุสมบูรณ์, มันก็จะอึดเกินไปจนทำอะไรไม่ได้อีกนั่นแหละ; มันต้องพอที และมีความคิดที่จะทำอะไร. **ไปพิจารณาความหมายของคำว่า วัตถุนิยม จิตตนิยม สังคมนิยม กันเสียใหม่ให้ถูกต้อง.**

เดี๋ยวนี้มักจะยกข้ออ้างที่ว่า โลกยังหิวอยู่ มนุษย์ในโลกยังหิวอยู่ ถ้าไม่ทำให้อิ่มเสียก่อน เขาจะไม่ก้าวหน้าทางจิตใจ; นั่นเพราะไปแยกกายกับจิตใจออก เป็นคนละเรื่อง จนถึงกับว่า ไม่ต้องเกี่ยวข้องกันก็ได้; ที่จริงมันเป็นไปไม่ได้ **ต้องมี** ความถูกต้องควบคู่กันไป ทั้งเรื่องกายและจิตใจ; และให้รู้เถอะว่า ที่หิวทางวัตถุขาดแคลนทางวัตถุนั้น เพราะว่าทำผิดทางจิตใจ; ถ้าทำถูกในทางจิตใจก็มีธรรมะ **ประพาศิธรรมะแล้ว จะไม่เกิดความขาดแคลน หรือความไม่พอย่างรูปนี้.**

ที่นี้ ทำผิด, และปัญหาส่วนใหญ่ พวกคนจนนี้ ก็เพราะว่า **ประพาศิคติ** ในด้านจิตใจ ไปหลงไหลในรสของวัตถุ เสียตั้งแต่เริ่มแรก เลยสุ่ยสุ่ย ไม่รู้จักเก็บหอมรอมริบ **ไม่รู้จักตั้งเนื้อตั้งตัว.** อย่าลืมว่า พวกนายทุน เขาก็มาจากคนจน เขาก็คือคนจน ที่ตั้งเนื้อตั้งตัวขึ้นมาได้; คนจนที่ตั้งตัวไม่ได้ส่วนใหญ่ก็เหลืออยู่เป็นคนจน. เขาต้องทำถูกต้องตามความจริงของเรื่องนั้นๆ; ฉะนั้น เราจะมียาทุน ก็ไม่ถูก จะมีคนจน ก็ไม่ถูก ก็ **ต้องมีคนดี ๆ** ที่อยู่เหนือความหมายของคำว่า มีหรือจน. คนที่ไม่ค่อยจะมีทรัพย์สินสมบัติอะไรเช่นภิกษุอย่างนี้ ก็ไม่ควรจะเรียกว่า คนจน เพราะรู้จักทำจิตใจให้อิ่มได้.

คนมั่งมีก็ควรจะมีความสุขได้เหมือนกัน มีเรื่องทางจิตใจที่สมบูรณ์ได้, แล้วเป็นคนมั่งมีที่มีประโยชน์ ก็เป็นคนมั่งมีที่พร้อมที่จะช่วยคนอื่น **เอาธรรมะ พระธรรม** นั้นแหละ **ใส่เข้าไปก็แล้วกัน ที่คนมี ก็ได้ ที่คนจน ก็ได้; ธรรมะจะเปลี่ยนให้กลายเป็นคนดีได้พอดี, ไม่เป็น “มี” ไม่เป็น “จน”, ให้เป็นคนดีพร้อมที่จะรักใคร่กัน เมตตากรุณาซึ่งกันและกัน.** นี่คือการถูกต้องระหว่างเรื่องวัตถุนิยม กับ จิตตนิยม จนมันกลมกลืนกันไป เรียกว่าพระธรรม หรือธรรมะ คือการถูกต้องระหว่างทุกสิ่ง ซึ่งเรามาแยกออกเป็นสองฝ่าย : วัตถุ กับ จิตใจ.

คนหิวนั้นแหละ **จะหาหิว** **ถ้าทำจิตใจให้ถูกต้อง** แต่ถ้าไปมัวหลง **เป็นทาสของวัตถุแล้วจะหิว ไม่มีวันอิ่ม** จะให้วัตถุเท่าไร ๆ ก็อิ่มไม่ได้ ถ้าไปเป็นผู้หลงวัตถุ; เพราะฉะนั้น นายทุนก็อึดถ้ายวัตถุไม่ได้, จะสร้างนายทุนให้เต็มโลก ก็คงทำไม่ได้ และนายทุนเองก็ไม่มี ความอึด ยังหิวอยู่เรื่อย หิวทางจิตทางใจ แล้วก็ออกมาหิวทางวัตถุ ที่จะเล่นงานคนอื่น ที่จะเอาเปรียบคนอื่น.

ไปหาหลักที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายอึดได้ แก้ปัญหาทั้งทางจิตและทางวัตถุพร้อมกันไปในตัว แล้ววัตถุทั้งหลาย ที่เป็นทรัพยากรของธรรมชาติในโลกนี้จะพอ หรือจะเหลือใช้ จะรู้สึกว่ามีเหลือใช้. **เดี๋ยวนี้มีความต้องการมากเกินไป จนรู้สึกว่ามีไม่พอ; เพราะความอยากมีมากเกินไป** เอาไปทำลายเสียโดยไม่จำเป็นจะต้องทำลาย นี่มันมากเกินไป.

ถ้าอยู่แบบวัตถุนิยมก็แปลว่า บุคคลคนหนึ่งกว่าจะตายนี้ ก็แสวงหาความสุขจากวัตถุโดยทำลายวัตถุ ซึ่งเป็นทรัพยากรของธรรมชาติ มีค่าเป็นล้าน ๆ ที่เดียวตามอุกมคติที่วางไว้. **ทีนี้ไม่ต้องถึงอย่างนั้นประมาณว่าคน ๆ หนึ่งอยู่ในโลกกว่าจะตายนี้** ทำลายทรัพยากรของธรรมชาติคนหนึ่งสักหมื่นสองหมื่นก็พอ นับตั้งแต่อะไรที่กินเข้าไป เครื่องใช้ไม่ส่อยที่เอามาใช้ ที่ไม่จำเป็นก็ไม่ต้องใช้; เป็นอยู่แบบหนึ่ง ชีวิตหนึ่ง

ไม่ต้องใช้น้ำมันเบนซินสักลิตรหนึ่งก็ได้. ส่วนที่เป็นอยู่แบบหนึ่งชีวิตหนึ่ง ใช้น้ำมันเบนซินเป็นหมื่นลิตร แสนลิตร ล้านลิตร ก็ไม่แน่.

เรื่องนี้ต้องจัดให้ถูก คือให้ถูกในทางวัตถุ; **ทางวัตถุจะถูก ก็เพราะถูกในทางจิตใจก่อน;** ก็ใช้ความรู้ทันจิตใจ แก่ความจนที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้า, แล้วก็สร้างความถูกต้องพอดีขึ้นในระหว่างทุกคน, เลยไม่เรียกว่าวัตถุนิยม หรือจิตตานิยม ก็เรียกว่า ความถูกต้อง คือพระธรรม **เป็นธรรมนิยม.**

(ถาม) มีปัญหาอีกข้อหนึ่ง เท่าที่ท่านอาจารย์บรรยายมา พอจะสรุปได้ไหมว่า ปัญญาจะไม่เกิดแก่ผู้ไม่ฟังพิจารณา, แล้วก็อยากจะเรียนถามว่า การฟังนั้นฟังอย่างไร? ฟังโดยวิธีใด? แล้วก็ฟังอะไร?

(ตอบ) **ปัญญาเกิดจากการฟังพินิจ** หรือการฟังพินิจนั้น ก็คือการกระทำ; **เกี่ยวนี้เรียกกันว่า ทำวิปัสสนา ทำกรรมฐาน.** ถ้าถามว่าฟังอย่างไร? เมื่อพูดโดยรายละเอียดแล้วละก็ วันหนึ่งก็คงจะพูดไม่จบ เพราะมีรายละเอียดมาก ถ้าพูดให้สรุปสั้น ๆ ในขั้นแรก ก็คือ **ฟังจิตไปที่สิ่งใด สิ่งหนึ่ง ให้จิตรวมกำลัง เป็นจิตที่มีกำลังแรง เป็นสมาธิ, จิตมีกำลังแรง ว่องไวในการคิดนึก;** นี่ฟังที่หนึ่งเรียกว่า ฟังทางสมาธิ.

ที่นี้พอมีจิตอย่างนี้แล้ว เอาจิตที่เก้งถึงขนาดนี้แล้ว ฟังลงไปทีความจริงของสิ่งที่เราต้องการจะทราบความจริง ผลก็จะออกมาเป็นความรู้ คือวิปัสสนาเห็นแจ้งในสิ่งนั้น ๆ; **นี่เราฟังทางปัญญาโดยสมบูรณ์.** ฟังสมาธินั้น ฟังไปที่ตัววัตถุล้วน ๆ ไม่แสวงหาความจริง เพื่อรวมกำลังจิต ฝึกจิตให้มีการรวมกำลัง. พอได้จิตอย่างนี้แล้ว ก็มาฟังลงไปทีความจริง หรือข้อเท็จจริง หรือสิ่งลึกลับอะไรก็ตาม เพื่อให้ออกมาเป็นความรู้ที่ถูกต้อง เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ.

เรื่องเพ่ง มีอยู่ ๒ เพ่ง เรียกว่าเพ่งทั้งนั้น; ใช้คำว่าฉานเหมือนกัน คือ
เพ่ง : เพ่งไปที่วัตถุ ก็เกิดสมาธิ, เพ่งไปที่ข้อเท็จจริงของวัตถุ หรือของอะไร
ก็ตาม ก็เกิดปัญญา; มีรายละเอียดมากมาย เป็นพระคัมภีร์เป็นเล่มๆ เกี่ยวกับการ
เพ่งฉาน เพ่งสมาธิ หรือเพ่งวิปัสสนา.

ต้องฝึกประชุมกันที เพราะหมดเวลา.